

HOMO SAPIENS — SPECIES COLLECTIVA

LIPTÁK PÁL (Szeged)

A szűkebb értelemben vett embertannak (nevezhetjük antropobiológiának is) megítélésem szerint központi kérdése az emberi variációknak az egyes populációkban, majd pedig térben és időben való tanulmányozása. Az ilyenfajta meghatározás egyúttal elhatárolja az embertant az inkább orvosi kérdésfeltevést szolgáló (alkalmazott) antropobiológiai kutatásoktól.

Az ember *polimorf* és *politipikus* lény. A polimorfizmus környezeti és genetikai okból jön létre. A polimorfizmus fogalmi körébe tartoznak az emberi formáknak (és természetesen a vele kapcsolatos fiziológiai típusoknak) nem térbeli kategóriái: konstitúció típusok, hormonális típusok, foglalkozási típusok stb.

Mint ismeretes, az állatvilágban vannak monotipikus és politipikus fajok. A monotipikus fajok elterjedésük egész területén csupán az individuális variabilitás, esetleg az ökológiai variabilitás és — különböző mértékben — az ivari kétalakúság (szexuális dimorfizmus) jelenségét mutatják. Ezzel szemben *politipikus fajok* elterjedési területén belül *térben elkülönülő* fajon belüli egységek mutatkoznak, ezek a *subspeciések* (illetőleg földrajzi rasszok). Az ilyen fajokat kollektív fajoknak (*species collectiva*) vagy rasszköröknek is nevezik. A rasszkör fogalma a zooszisztematikában Rensch úttörő munkássága (1929) nyomán alakult ki, ma már világszerte elterjedt, és a modern vagy „új szisztematika” alapjává lett.

A ma élő ember is politipikus faj, amely számos földrajzi rasszra (*subspecies*) osztható. Ezeknek a földrajzi variációknak a kutatása az antropológia szempontjából alapvető, és pedig nem csupán horizontális aspektusa (taxonómia), hanem vertikális aspektusa (phyletikus evolúció) szempontjából is.

Ezzel kapcsolatosan szükségesnek látszik a földrajzi rassz definíciójával foglalkozni. Az embertani irodalomban a rassz fogalmára leginkább genetikai definíciókat találunk. Ezek közül vegyük például Dobzhansky meghatározását. Szerinte (1955 : 152) „A rasszok . . . olyan populációk, amelyek gene-pooljában néhány gén vagy chromosoma szerkezet gyakorisága eltérő”. Megítélésem szerint az ilyen meghatározás alapvetően hibás, mert a földrajzi rassz elsősorban taxonómiai fogalom. Szerencsére vannak genetikusok, akik jobban megközelítik a realitást. Dahlberg (1943 : 210) szerint pl. „A legtöbb esetben a rasszt olyan izolátum-csoportnak lehet felfogni, amely regionálisan körülhatárolt és más izolátumokkal szemben örökléstani különbségeket mutat”. Stern az alábbi újabbkeletű (1960 : 687) rasszdefiníciót adja: „Az em-

beriség földrajzilag vagy kulturálisan többé-kevésbé izolált részlege, amelynek gén állománya (gene-pool) különbözik minden egyéb hasonló izolátum gén-állományától". Megítélésünk szerint mégis a leghasználhatóbb definíciót egy zootaxonómiai munkában találjuk, amelynek három társszerzője van (Mayr, Linsley, Usinger 1953); szerintük „Az alfajok helyi populációknak földrajzilag meghatározott olyan összessége, amelyek taxonómiai szempontból különböznek a faj más ilyen fajon belüli egységétől”. Itt fel lehetne vetni, hogy a „taxonómiai szempontból” megjelölés további magyarázatra szorul. Ezt a magyarázatot azonban akár a fent idézett munkában, akár pedig Mayrnak „Systematics and the Origin of Species” című 1942-ben megjelent munkájában megtaláljuk. Az utóbbiról azóta számos utánnnyomás készült, bizonyítva a munka sikerét. Ebben a kérdésben még Renschnek 1954-ben megjelent összefoglaló munkája forgatható haszonnal. Végül, de nem utolsósorban, itt hívjuk fel a figyelmet Huxley mindkét idevonatkozó munkájára (1940, 1942).

Fentiekből kiviláglik, hogy csak az öröklődő tulajdonságok lehetnek rasszjellegek. Itt rá kell mutatni arra a nehézségre, hogy a normális emberi jellegek öröklése nem vagy alig ismert. Ehhez hozzájárul még a mai genetikai szemlélet egyoldalúsága is.

A biológiában általában, de a genetikában különösen, kezdettől fogva két irányzat vetélkedett egymással. Egyrészt az „atomizálásra”, a jelenségek egyoldalú analitikus felaprózására hajló irányzatok jelentkeztek. Ezek azt tartották, hogy a természeti jelenségek egymástól lényegében független elemi egységekből állnak, és csupán *külső relációban* állnak egymással. — A másik irányzat a természetben különböző organizált rendszereket látott meg és vizsgált, amely rendszerek egyes elemei (összetevői) befolyásolják ugyanazon rendszer többi összetevőjét; az állandó szoros kölcsönviszony következtében az elemek (összetevők) szoros *belső relációban* vannak egymással.* Például hozzuk fel az előbb említett „atomizáló” irányzatra, hogy a tankönyvekben nosz-untalan felhozott monofaktoriális egyszerű „Mendeli öröklés” tény ugyan, de a szervezet organikus egysége szempontjából alárendelt jelentőségű, illetőleg nem sokat mond. Jellemző, hogy főleg pathológikus vagy (a populációk átlagára nem jellemző!) rendkívüli tulajdonságuk öröklődése történik ilyen módon. Alátámasztja az itt elmondottakat egyrészt a *pleiotropizmus* jelensége, vagyis az a tény, hogy a legtöbb gén az organizmus több jellegét határozza meg. Ezenfelül egy bizonyos jelleget, igen gyakran, több gén együttesen hoz létre, ezek az ún. *polygén*; külön-külön csak kisebb fokban befolyásolnak egy-egy jelleget (pl. bőrszín). A legtöbb taxonómiai szempontból fontos jelleg ilyen, ezért öröklődésük nem olyan egyszerű, mint amelyet a Mendel által is elemzett mono- vagy dihybrid növények mutatnak.

A rasszkeletkezés (rasszgenezis, mikroevolúció) megértéséhez a *populációs genetika* eredményeinek ismerete szükséges: a legfontosabb faktorok a mutáció és szelekció, a kettő együttvéve fejt ki hatását, de ehhez szükséges előfeltétel (a legalább is részleges) izoláció. Jelentős szerepe van továbbá a populáció nagyság ingadozásának, amely speciális esetben a „random genetic drift” (genetikai sodrás) okozója lehet. Végül ma már a genetikusok sem tagadják a korábban kétségbe vont hybridizáció vagy mixovariáció jelentőségét a rasszok keletkezésében.

* Hasonló gondolatokkal Waddington most megjelent (1960) munkájában találkozhatunk.

A földrajzi variálás, a subspeciesek keletkezése, az evolúció bázisa, egyes alfajok ugyanis — rendszerint fokozottabb izoláció eredményeképpen — végül a reprodukzív izoláció állapotába kerülnek, és belőlük új fajok keletkeznek. Az evolúció üteme és módja az egyes állatcsoportoknál különböző, az emlősöknél és különösen a Hominidáknál a pleisztocén folyamán relatíve gyors volt.

Az antropológia a zootaxonomiával szemben sajátos problémákat is felvet. Az emberi műveltség (kultúra) kialakulásával az ember társadalmi lény lett, így az emberfajta kialakulása és értelmezése szempontjából nemcsak a biológiai, hanem a társadalmi körülményeket is tekintetbe kell venni. Ez is az okozója annak, hogy az ember szisztematikájában nem elégedhetünk meg csupán egy fajon belüli egységgel, a földrajzi rasszal. Hogy az emberi formák sokféleségét, amelyek a különböző tájakon eltérő ütemű és irányú biológiai és társadalmi evolúció eredményeképpen jöttek létre, a valóságnak megfelelő taxonómiai hierarchia keretében tagolhassuk, az alábbi kategóriák alkalmazása látszik célszerűnek: nagyrasz (subspecies), rassz (mikrospecies), alrasz és helyi alak (forma localis). Ha valamilyen egységnek a taxonómiai ranglétrán elfoglalt helyét nem tudjuk megállapítani, célszerű a *típus* elnevezés használata. Néha — a jó hangzás, illetve egyszerűség kedvéért — az alacsonyabb kategóriákra vonatkozólag a típus elnevezést szinonimaként alkalmazhatjuk. Olykor nem kerülhetjük el a „rangérték nélküli” csoport fogalmának alkalmazását.

A rasszok megjelölésére kerülni kell az etnikai elnevezéseket, helyettük megfelelőbb földrajzi neveket alkalmazni. Ezen felül nálunk célszerű az *-id* végződés alkalmazása, minthogy ez a magyar embertani irodalomban már meghonosodott (pl. turanid, szinid stb.). Néhány újabb, főleg a szovjet embertani irodalomból átvett, elnevezés esetén nem tartjuk kifogásolhatónak az *-id* végződés elhagyását (pl. urali, bajkái stb.). Célszerű továbbá az egy-egy rasszra emlékeztető, de azzal nem feltétlenül rokon formákra az *-oid* végződés alkalmazása (pl. nordoid).

A továbbiakban szeretném a polytipikus *Homo sapiens* formáinak mai taxonómiáját vázlatosan ismertetni (1. táblázat). A „mai” fogalmát mindenestre itt tágabban értelmezzük, kb. időszámításunk kezdetétől számítjuk. A genetikus elvet és ezzel összefüggésben a prehisztorikus vagy kranio-szisztematika eredményeit is törekszem felhasználni. Az europidokra és mongolidokra vonatkozólag saját tanulmányaimra is támaszkodom. A többi nagy szisztematikai kategóriára az idevonatkozó irodalmat használtam fel. Itt csak vázlatosan sorolom fel a legfontosabb szerzőket és munkákat: Ripley (1899), Deniker (1900), Giuffrida—Ruggeri (1913), Haddon (1924), Montandon (1933), v. Eickstedt (1934), Coon (1939), Jarcho-Roginskij (1941), Hooton (1946), Debec (1948), Coon—Garn—Birdsell (1950), a „Proiszhoszenija cseloveka” c. gyűjteményes munka (1951), Roginskij—Levin (1955), Biasutti munkájának 3. kiadása (1959), végül a Bunak—Debec vita anyaga, amely 1956-ban, illetőleg 1958-ban jelent meg a „Sovjetszkája Etnografijá”-ban 2—2 tanulmány formájában.

Az általunk követett rendszerezésben 4 nagyraszst különböztetünk meg, amelyhez az „amerindid”-ek komplexuma járul, ez utóbbi tulajdonképpen heterogén fogalom, nem egyenértékű a nagyrazssal. A követett rendszert táblázatba is összefoglaltuk. A rendszerezés legfontosabb kelléke, hogy az objektív realitást tükrözze, amit Michalski taxonómiai realizmusnak nevez,

1. Homo sapiens — species collectiva

Nagyraszsz (subspecies)	Csoport	Raszsz (mikroszubspecies)	Alraszsz, forma localis, egyéb alcsoport (fossilis alakok)
I. Veddo- ausztraliid	A) Déli	1. Ausztraliid 2. Tasmanid 3. Veddid	a) Murrayian b) Carpentarian a) Vedda b) Gondid c) Malid d) Toalid e) Senoid
	B) Északi	4. Ainuid	—
II. Europid (és europoid)	A) Cromagnoid	1. Cromagnoid-A (déli) 2. Cromagnoid-B (keleteuropid) 3. Egyéb cromagnoidok (cr-C)	„Preszláv típus” (?) a) Andronovo b) Borreby
	B) Nordoid	4. Protonordikus 5. Északi	Brno-Předmosti rászsz „Reihengräbertypus”
	C) Mediterrán	6. Protomediterrán 7. Nyugati mediterrán (atlanto-med.) 8. Középső mediterrán	Combe Capelle rászsz a) Pontusi b) Gracilis (klasszikus) c) Északafrikai
		9. Keleti mediterrán (orientalo-indid)	a) Orientális b) „Iranian Plateau” (Chorassán típus) c) Transkaspí (?) d) Indid
	D) Sötét szín- komplexiójú rövidfejűek	10. Lappid (protoalpi) 11. Alpi 12. Dinári (adriai) 13. Armenoid (előázsiai) 14. Pamiri (középpázsiai folyókői)	a) Nyugati b) Keleti (uralo-lappo- noid) „Glockenbechertypus” (taurid) Anatóliai (?)
E) Meghatározat- lan (mixomorf)	15. Polynesid	a) Újzélandi (maori) b) Mikronéziai c) Hawaii	
III. Mongolid (mongoloid)	A) Tulajdon- képpen mongo- lidok	1. Bajkáli (protomongo- loid) 2. Szinid (észak-kínai) 3. Alacsonyarcú mongolid (szajáni)	Mandzsuro-koreai „Katanga típus” (Szibériai)

Nagyrasz (subspecies)	Csoport	Rasz (mikrospecies)	Arasz, forma localis, egyéb alcsoport (fossilis alakok)
		4. Belsőázsiai mongolid (északmongolid) 5. Délmongolid	a) Birmai b) Palaungid c) Sanid d) Protomalayid e) Deuteromalayid
	B) Europeo- mongolidok	6. Urali (ugor, paleo- arktikus) 7. Turanid (délszibériai) 8. Jeniszeji (amerikanoid) 9. Egyéb europomon- golid típusok	Tibeti
	C) Meghatározat- lan	10. Eszkimid	a) Kamesatkai b) Aleut
IV. Negrid (és negroid)	A) Tulajdonkép- peni negrid	1. Szudanid 2. Nilotid 3. Paleonegrid 4. Bantuid (kafrid)	—
	B) Europeo- negridek	5. Etiopid 6. Indomelanid (?)	—
	C) Oceániai (negro-ausztra- lid)	7. Melanesid 8. Paleomelanesid (újkaledoniai)	—
	D) Pygmid	9. Bambutid 10. Negritid	a) Andamani b) Semang (mallakkai) c) Aeta (fülöpszigeti)
	E) Meghatározat- lan	11. Khoisanid	a) Khoid (busman) b) Sanid (hottentotta)
V. Amerindid (amerikanid) mixomorf komplexum	A) Észak-amerikai	1. Csendesóceáni (pacifid) 2. Szilvid 3. Margid (paleoamerika- nid) 4. Centralid (középameri- kai)	Tepexpan (?)
	B) Dél-amerikai	5. Andid (andesi) 6. Brazilid (amazoni) 7. Lagid 8. Pampid 9. Fuegid (tűzföldi)	Lagoa Santa, Punin

azaz — „természetes” legyen. Természetes rendszer csak egy lehet, de amíg odáig eljutunk, az egyes kutatók többé vagy kevésbé sikerült kísérletei mutatják az utat.

Minden rendszerezésnek két véglete van, amit az angol nyelvű irodalomban található „lumper” (összevonó) vagy „splitter” (széttagoló) néven jeleznek. Az alább ismertetendő rendszerezésben a középút betartására törekedtem, mégis talán inkább a széttagoló rendszerezések csoportjába tartozik. Az elkülönített rasszok azonban tetszés szerint össze is vonhatók a rendszerezésben szereplő „csoportok” segítségével. Az egyes rasszok, illetve alrasszok jellemzésétől itt el kell tekinteni, ez a fontosabb európid rasszokra vonatkozóan (a diagnosztikai szempontból lényeges jellegek kiemelésével) a 2. táblázatban szerepel.

A nagyraasszokra (subspecies) csak egész általánosságban azt jegyezzük meg, hogy a *veddo-ausztraliidok* a *Homo sapiens* filogenezisének korábbi stádiumát képviselik; a paleontológia sok példát nyújt a „tartós alakok” vagy „konzervatív formák” meglétére, amelyek evolúciója, egy korábbi stádiumban megreked. Itt természetesen ugyanez a jelenség sokkal csekélyebb fokban mutatkozik.

Az *europidok* és *mongolidok* külön jellemzése helyett itt közöljük a két nagyraasz differenciáldiagnózisát. Ez szem előtt tartja a jellegek taxonómiai különbözőértékűségének elvét és — úgy vélem — alkalmas a két nagyraasz bármely tájon és bármely régészeti korszakban való elkülönítésére.

Felhasználva a magyarországi avarkori mongolidok elemzését (Lipták, 1959) az alább eredményekre jutunk:

„A magyarországi avarkori mongolid jellegű *férfiak* koponyája középhosszú, középszerűes, meso-brachykran, inkább alacsony, különösen az europidokhoz viszonyítva, chamae-orthokran és tapeinokran. A homlok határozottan keskeny (ez az egyik leghatározottabb elkülönítő jelleg az europidokkal szemben), az esetek túlnyomó többségében stenometop. A hirtelen összeszűkülő homlok a koponyakörvonal általában jellemző ovoid formáját eredményezi. A glabella és a csontos szemöldökív az europidokénál határozottan kevésbé fejlett. A homlok hajlása és a mediánsagittális körvonal változatos lehet, de a hajlott homlok a mongolidok nagy részére jellemző. Néha torus sagittalis ossis frontis figyelhető meg. Planoccipitalia nem fordul elő, de a lambdatáj lapultsága (kúpalakú nyakszirttel) igen. A koponya kapacitása az europidokénál kisebb ugyan, de kivétel nélkül euv- vagy aristenkephal. Alacsony koponya esetében jellemző (és természetes) a sutura squamalis lefutása, mely ilyenkor nagyon kevésbé ívelt, vagy vízszintes lefutású. A csecsnylvány mérsékelten fejlett. A norma occipitalisban mutatkozó koponyakörvonal pentagonid, ház- vagy sátoralakú. Az öreglyuk sokkal változatosabb formákat mutat, mint az europidoknál, különösen gyakori a körtealak és a lekerékített deltoid.

Az arc széles, az europidok átlagánál határozottan szélesebb, ugyanakkor rendkívül magas. Ez a két jelleg differenciáldiagnosztikai tekintetben kiemelkedő jelentőségű. Ennek ellenére az arcjelző elég változatos, mert széles és aránylag alacsonyarcú mongolid típus is van, amikor az arcjelző eury- vagy mesoprosop (illetőleg euryen és mesen): a mongolidok nagy részére mégis az indexleptoprosopia (és hyperleptoprosopia) jellemző. A középarc is rendszerint igen széles.

Nagyon fontos a csontos orr alkotása, megítélésem szerint ez a legbiztosabb megkülönböztető jelleg az europidokkal szemben, ezért jellemzésére részletesebben kitérnék. Az europidok orrsontja inkább rövid, proximális vége is már széles, aztán kissé keskenyedhet, majd distális végén valamivel szélesebbé válhat. Jobban csak akkor szélesedik, ha az orr erősen kiáll. A mongolidoknál az orrsontok proximális vége rendszerint igen keskeny és distálisan nagyon kiszélesedik, anélkül, hogy az orrhát kiálló lenne; ilyen keskeny orrgyök esetében előfordul, hogy a sutura nasofrontalis magasabban helyezkedik el, mint a sutura frontomaxillaris, tehát az orrsontok proximális vége mintegy „beékelődik” a homlok glabelláris régiójába. Az orrsontok másik jellemző változata az europidokéra emlékeztet abban a tekintetben, hogy itt a proximális vég széles, de az utána következő befűződés jóval határozottabb, a két orrsont ilyenkor jellemző „homokóra-alakot” mutat. Mindkét változatnál jellemző továbbá a csontos

2. A főbb europid rasszok (típusok) differenciáldiagnózisa (kranioszisztematika)

Rassz, típus	Jele	Szinonimák	Vázlatos jellemzés
Cromagnoid-A	<i>crA</i>	Dáli, fáli Protoeurópai (Debec)	Nagyközepes-magas termet (168—172 cm) kiálló, egyenes vagy hajlott orrhát dolicho-mesokrania (kop. jelző: 74—77) alacsony és széles, szögletes arc téglalapalakú szemüreg
Cromagnoid-B	<i>crB</i>	Keletbalti (Norden- streng, Hildén) keleteuropid (v. Eickstedt) „preszláv” (lengyelek)	Közepes termet (164—166 cm) kevésé kiálló, homorú orrhát meso-brachykrania (kop. jelző: 78—82) arc és szemüreg: mint <i>crA</i>
Északi	<i>n</i>	„Reihengräber-típus”	Nagyközepes-magas termet (168—174 cm) koponya-relief erősen tagolt fej nagy abszolút méretei (koponyahossz: 188 mm—x) arc és felsőarc keskeny dolichokran (kop. jelző: 71—74)
Atlanto-mediterrán	<i>am</i>	„Megalith-típus” (?)	Nagyközepes-magas termet (167—171 cm) koponyarelief mérsékeltén tagolt koponya aránylag alacsony, igen hosszú (190—x) igen keskenyarcú, hyperdolichokraniára való tendencia (kop. jelző: 68—72)
Gracilis mediterrán	<i>m</i>	Klasszikus mediterrán ibero-insularis (Deniker)	Alacsony vagy kisközepes termet (160—164 cm) gracilis, kifinomult relief fej kis abszolút méretei (kop. hossz: 182—187), arc közepesen széles, v. keskeny 85-95 dolichokran (kop. jelző: 72—75)
Lappid	<i>l</i>	Protoalpi (v. Eick- stedt)	Igen széles és alacsony arc (hypereury- euryprosop), állkapocs nagyon alacsony csontos orr széles (chamaerrhin) rövidfejűség (kop. jelző: 84—86) termet alacsony (156—158 cm)
Alpi	<i>a</i>	Dissentis típus (His, Rütimeyer)	Brachy-hyperbrachykrania (kop. jelző: 82—86) közepesen széles arc (mesoprosop) 85-90 orr keskeny vagy középszéles (lepto- mesorrhin), termet kisközepes (160—164 cm) jellemezők a lekerekített formák (paedomorphia)
Dinári	<i>d</i>	adriai (Deniker) „Glockenbecher- típus” (?)	Erősen kiálló hajlott orr, meredek, lapos nyakszirt (planoccipitalia), nagyközepes v. magas termet (168—174 cm) brachykrania (kop. jelző: 83—85), arc keskeny-középszéles (lepto-mesoprosop)
Előázsiai	<i>ar</i>	armenoid anatoliai, taurid	Orr igen erősen kiálló, hajlott homlok hajlott, glabella erőteljes (kifejezett vertikális profilozottság) nyakszirt lapos (planoccipitalia) termet hőzepes (166—166 cm)
Pamiri	<i>p</i>	középázsiai folyóközi (Osanin)	Orr mérsékeltén kiálló, egyenes vagy hajlott, homlok meredek glabella csekély (mérsékelt vertikális profi- lozottság) nyakszirt ált. lekerekített (curvoccipital) lambdatáji lapultság

orr „felfújt” jellege. Az orrhát rendszeren gyengén domború vagy egyenes, egészben véve alacsony vagy közepesen kiálló. Az orrnyílás alsó széle sokszor elmosódott, illetőleg fossa praenasalis fordul elő. Az orrjelző leginkább lepto-mesorrhin.

A szemüreg meso-hypsikonch, leginkább lekerekített. Az arc egészben véve lapos, amely az alábbi tényezőkből tevődik össze: kitöltött fossa canina, frontális helyzetű járomcsont, kevésbé kiálló orr, gyengén fejlett glabella, vagyis a gyenge horizontális és vertikális profilozottóság. Néhány esetben os malare bipartitum is előfordul. Az arc mesognathiára való hajlama nem kifejezettebb, mint Hug középeurópai anyagában, de határozottabb a kerpesztai szériánál; gyakori az erős alveolaris prognathia. A fogmedri rész magassága változatos, néha az europidokénál nagyobb magasságok jellemzők. Némely mongolid típusnál szájpád szélesebb az europidok átlagánál.

Az állkapocs inkább erőteljes és magas, olykor jellemző a széles állkapocság. A magas állkapocs okozza az arc rendkívüli magasságát és az igen keskeny arcjelzőt (100-on felüli indexek is előfordulnak!).

A mongolid jellegű nőket vázlatosabban, inkább csak a férfiakkal szemben mutatkozó különbségek megmutatásával jellemezzük. A koponyajelzőben mindjárt számottevő eltérést láthatunk, a nőket 2 indexértékkel magasabb hosszúság-szélességi jelző jellemzi. A nők rövidebbfejűsége az europidoknál is megfigyelhető, de nem ilyen határozott formában. A koponya relatíve is alacsonyabb a férfiakénál, ami különösen a nagyon kifejezett tapeinokraniában nyilvánul meg. A csecsnyúlvány az europid nők átlagához viszonyítva igen kevésbé fejlett. Nyakszirti nézetben a lekerekített, a koponya alacsonyágának eredményeképpen sokszor egészen ellipszis-alakú koponyakörvonal jellemző. Az arcot a nagy méretek és a férfiakénál is finomabb modellezettség jellemzi. A szemüreg meso-hypsikonch, a hypsikonchia nagyobb arányával mint a férfiaknál. Az orrjelző meso-chamaerrhin.”

Az *amerindidek* a jégkorszak végén és a holocén elején — Szibériából kiindulva — több hullámban népesítik be az amerikai kettős kontinenst. A Bering-szoros helyén abban az időszakban szárazföldi híd volt, amit ma is jelez a két kontinens közötti „shelf”-je. Az amerikai indiánokra jellemző emberfajták főleg hybridizáció útján keletkeztek, amelyben döntő szerepe valószínűleg a *veddo-ausztraliid* és *mongolid* nagyrassznak van, az *europidok* részese-dése alárendeltebb. Mindezek alapján azt is kimondhatjuk, hogy az amerindidek sem a mongolidokhoz, sem az europidokhoz nem sorolhatók, de az önálló nagyrassz taxonómiai kategóriájának sem felelnek meg, épp ezért a táblázatban is a „komplexum” speciális kategóriájába kerültek.

Az esetleges elmarasztaló kritikák elhárítása céljából megemlítem, hogy szándékosan nem foglalkoztam részletesebben a jellegek taxonómiai különböző-értékűségének elvi kérdéseivel. Mint ismeretes, különösen a szovjet embertani kutatás fordít erre nagy figyelmet; ezen belül is Jarcho úttörő tanulmányaira hivatkozom (1934). Tőlük függetlenül, más szerzők is felismerték ennek az elvnek fontosságát, így pl. Le Gros Clark, aki egyúttal hangsúlyozza az antropotaxonómiai kutatások fontosságát is. Ez utóbbira azért is érdemes rámutatni, mert az utolsó 10 év embertani irodalmát áttekintve, azt kell tapasztalunk, hogy az ember szisztematikájának kutatása, mindenképpen az antropológia tudományának periferikus területére szorult; véleményem szerint — érdemtelenül!

A taxonómiai kutatások további elvi alapjaival, valamint az antropológiában, de különösen a történeti embertanban elfoglalt jelentőségével nem foglalkozom részletesebben, mert az egyrészt az 1960. évi párisi kongresszuson elhangzott előadásomban, másrészt a szegedi Acta Biológiaiában közlésre kerülő (1961) tanulmányomban már megtörtént.¹ Talán itt időszerű elmondani: antropológusainknak arra kellene törekedniük, hogy bizonyos

¹ Más szemszögből fogalmazott előadásomon a csehszlovák antropológusok 1961. őszi konferenciáján hangzott el, amelynek közlése szintén esedékes.

lényegesebb eredményeket magyar nyelven is közöljenek; tudományos pályájuk kezdetén álló fiatalok (nemcsak antropológusok, de régészek, etnográfusok, történészek stb. is), így könnyebben tájékozódhatnánk az embertan szerteágazó problematikájában. Az objektív igazság kedvéért meg kell említeni: a kvalifikált kutatóktól sem várhatjuk, hogy négy nyelven egyformán olvassanak, jóllehet persze ez mindenképpen kívánatos követelmény lenne.

Végezetül nem térek ki a *Homo sapiens* fajtáinak evolúciójára, annak ellenére, hogy ez a rendszer — mint már említettem — filogenetikai alapokon nyugszik. Korábban a filogenezis kérdésében főleg a morfológusok, paleontológusok és szisztematikuskok hallatták szavukat. Ma a paleontológia és genetika szerencsés házasságából született az evolúció „modern szintetikus” elmélete, illetőleg tudománya. Az ember származásának bonyolult kérdéscsoportjában is a humánpaleontológiáé és a humángenetikáé a döntő szó. Úgy vélem azonban, hogy a Hominidák még kiépítésre váró új szisztematikája, amely a földrajzi rasszokat nemcsak térben, de időben is elemzi, az ember és környezete kölcsönviszonyának és a társadalmi evolúció tényeinek tekintetbe vétele alapján, szintén hozzászólhat a hominid evolúció kérdéséhez.

IRODALOM

- ANGEL, J. L.: A Racial Analysis of the Ancient Greeks. *Am. J. Phys. Anthropol.* 2 (1944) pp. 329—376. — BIASUTTI, R.: *Le razze e i popoli della terra*. Torino, 1959. Vol. I—IV. — BOYD, WILLIAM C.: *Genetics and the Races of Man*. Boston, 1950. — BUNAK, V. V.: Čelovečeskie rasy i puti ih obrazovanija. *Sovetskaia Etnografiia (=SE)*, 1956/1. pp. 86—105. — Ua.: Ob očerednyh zadačah v izučenii rasoobrazovanija u čeloveka. *SE*, 1958/3. pp. 125—135. — BUNAK, V. V.—NESTURH, M. F.—ROGINSKIJ, IA, IA.: *Antropologija*. Moskva, 1941. — COMAS, J.: *Manual of Physical Anthropology*. Springfield, 1960. — COON, C. S.: *The Races of Europe* (2nd print.) New York, 1948. — Ua.*: Race and Ecology in Man. *ColdSpring Harbor Symposia on Quantitative Biology (=CSH Symposia)*, XXIV. pp. 153—159. — COON, C. S.—GARN, S. M.—BIRDSSELL, J. B.: *Races*. Springfield, 1950. — COUNT, EARL, W.: *This is Race*. New York, 1950. — DAHLBERG, G.: *Mathematische Erblichkeitsanalyse von Populationen*. Uppsala, 1943. — DEBEC, G. F.: *Paleoantropologija SSSR*. Trudy Instituta Etnografii (=TIE), 4 (1948). — Ua.: O principah klassifikacii čelovečeskih ras. *SE*, 1956/4. pp. 129—142. — Ua.: Opyti grafičeskoj izobraženija genealogičeskoj klassifikacii čelovečeskih ras. *SE*, 1958/4. pp. 74—94. — DENIKER, J.: *Les races et les peuples de la terre*. Paris, 1900. — DOBZHANSKY, TH.: *Human Diversity and Adaptation*. *CSH Symposia*, XV. (1950) pp. 385—400. — DOBZHANSKY, TH.: *Evolution, Genetics and Man*. New York, 1955. — v. EICKSTEDT, E.: *Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit*. Stuttgart, 1934. — Ua.: *Die Forschung am Menschen*. Stuttgart, 1937. pp. 65—67. — GARN, S. M.: *Readings on Race*. Springfield, 1960. — Ua.: *Human Races*. Springfield, 1961. — GERHARDT, K.: *Die Glockenbecherleute in Mittel- und Westdeutschland*. Stuttgart, 1953. — Ua.: *Bemerkungen zum Kraniotypen-Bestand*. *Homo*, 8 (1957) pp. 43—48. — GIUFFRIDA-RUGGERI, V.: *Homo sapiens*. Wien—Leipzig, 1913. — Ua.: *Prime linee di un'antropologia sistematica dell'Asia*. *Archivio per l'Antropologia e la Etnologia*, 47 (1917) pp. 165—249. — HALDANE, J. B. S.: *Human Evolution: Past and Future* (in Jepsen—Simpson—Mayr: *Genetics, Paleontology and Evolution*. pp. 405—418.) — Ua.: *The Argument from Animals to Men*. *JRAS*, 86/II. (1956) pp. 1—14. — HEBERER, G.—KURTH, G.—SCHWIDETZKY, I.: *Anthropologie*. *Das Fischer Lexikon*. Frankfurt am Main, 1959. — HENZEL, T.—MICHALSKI, I.: *Podstawy klasyfikacji człowieka w ujęciu Tadeusza Henszla i Ireneusza Michalskiego*. *Przegląd Antropologiczny (=PA)*, 21 (1955) pp. 537—662. — HOOTON, E. A.: *Indians of Pecos Pueblo*. New Haven, 1930. — Ua.: *Up from the Ape*. 2nd ed. New York, 1946. — HUXLEY, J.: *The New Systematics*. London, 1940. — Ua.: *Evolution. The Modern Synthesis*. New York—London, 1943. — JARHO, A. I.: *Metodika antropologičeskih issledovanii*. O nekotoryh voprosah rassovogo analiza. *Antropologičeskij Žurnal*, 1934/3. pp. 43—71. — KROEBER, A. L.: *Anthropology*. New York, 1948. — LE GROS CLARK, W. E.: *The Fossil Evidence for Human Evolution*. Chicago, 1955. — Ua.: *The Antecedents of Man*. Edinburgh, 1959. — LIPTÁK, P.: *Étude anthropologique des crânes Ostiaks*. *Acta Ethn.*

* Ua-Idem

Hung. 1 (1950) pp. 197–230. — Ua.: L'analyse typologique de la population de Képuszta au Moyen Age. Acta Arch. Hung. 3 (1953) pp. 301–370. — Ua.: An Anthropological Survey of Magyar Prehistory. Acta Linguist. Hung. 4 (1954) pp. 133–170. — Ua.: Recherches anthropologiques sur les ossements avares des environs d'Üllő. Acta Arch. Hung. 6 (1955) pp. 231–316. — Ua.: Zur Frage der anthropologischen Beziehungen zwischen dem mittleren Donaubekken und Mittelasien. Acta Orient. Hung. 5 (1955) pp. 271–312. — Ua.: Awaren und Magyaren im Donau-Theiss Zwischenstromgebiet. Acta Arch. Hung. 8 (1958) pp. 199–268. — Ua.: The „Avar Period” Mongoloids in Hungary. Acta Arch. Hung. 10 (1959) pp. 251–279. — Ua.: Über die Bedeutung der taxonomischen Forschungen in der Anthropologie. Actes du VIe Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, Paris, 1960. — Ua.: On the problems of historical anthropology (paleoanthropology). Acta Universitatis Szegediensis, Acta Biologica N. S. 7 (1961) pp. 175–183. — MAYR, E.: Systematics and the Origin of Species. New York, 1942. — MAYR, E.—LINSLEY, E. G.—USINGER, R. L.: Methods and Principles of Systematic Zoology. New York, 1953. — MONTAGU, M. F. ASHLEY: An Introduction to Physical Anthropology. 2nd ed. Springfield, 1951. — Ua.: A Consideration of the Concept of Race. CSH Symposia, XV (1950) pp. 315–336. — MONTANDON, G.: La race, les races. Paris, 1933. — MYDLARSKI, J.: Problemy typologiczne w polskiej antropologii. PA, 21 (1955) pp. 663–670. — OŠANIN, L. V.: Antropologičeskij sostav naselenija Srednej Azii i etnogenez ee narodov. I. Erevan, 1957. — OSCHINSKY, L.: A Reappraisal of Recent Serological, Genetic and Morphological Research on the Taxonomy of the Races of Africa and Asia. Anthropologica, Ottawa, N. S. 1 (1959) pp. 1–25. — PETERS, H. B.: Die wissenschaftlichen Namen der menschlichen Körperformgruppen. Z. für Rassenkunde, 6 (1937) pp. 211–242. — Proischozdenie čeloveka i drevnee rasselenije čelovečestva. TIE, 16 (1951). — RENSCH, B.: Das Prinzip geographischer Rassenkreise und das Problem der Artbildung. Berlin, 1929. — Ua.: Kurze Anweisung für zoologisch-systematische Studien. Leipzig, 1934. — Ua.: Neuere Probleme der Abstammungslehre. Die transspezifische Evolution. Stuttgart, 1954. — RIPLEY, W. Z.: The Races of Europe. New York, 1899. — ROBERTS, D. F.—WEINER, J. S.: The Scope of Physical Anthropology and its Place in Academic Studies. Oxford, 1958. — ROGINSKIJ, IA. IA.—LEVIN, M. G.: Osnovy antropologii. Moskva, 1955. — SERGI, S.: Terminologia e divisione delle scienze dell'uomo. I risultati di un'inchiesta internazionale. Rivista di Antropologia, 35 (1947) pp. 5–83. — SIMPSON, G. G.: The Meaning of Evolution. New Haven, 1949. — Ua.: Some principles of historical biology bearing on human evolution. CSH Symposia, XV (1950) pp. 55–66. — STERN, C.: Principles of Human Genetics. 2nd. ed. San Francisco-London, 1960. — SCHWIDETZKY, I.: Selektionstheorie und Rassenbildung beim Menschen. Experientia, III/2 (1952) pp. 85–98. — VALLOIS, HENRI V.: Race (In Kroeber ed.: Anthropology Today, pp. 145–162.) Chicago, 1953. — WADDINGTON, C. H.: The Strategy of the Genes. London, 1957. — Ua.: The Ethical Animal. London, 1960. — WASHBURN, S. L.: The new physical anthropology. Transactions of the New York Academy of Science, Ser. II, 13/7 (1951) pp. 298–304. Ua.: The Strategy of Physical Anthropology (in Kroeber ed.: Anthropology Today, pp. 714–727.) Chicago, 1953.

HOMO SAPIENS — SPECIES COLLECTIVA

by P. Lipták (Szeged)

Abstract

The central question of anthropology (or rather anthropobiology), in the strict sense of the word, is the study of the variations of man in the individual populations and also in space and time. Such a definition distinguishes anthropology from anthropobiology as applied for medical purposes.

Man is *polymorphic* and *polytypic*. Polymorphism is due to environmental and genetical reasons. It includes the non-spatial categories of human forms (and, naturally, of the related physiological types): constitutional, professional, and hormonal types etc.

As it is well known there are monotypical and polytypical species in the animal world. Over the whole area of their diffusion the *monotypical* species display only individual variability, possibly oecological variability and sexual dimorphism in different degrees. On the other hand, within the diffusion area of *polytypical* species, we find *spatially differentiated* intra-specific units, the so-called *subspecies* (i. e. geographical races). These may be called also collective species. This term was introduced into zootaxonomy by the research work of Rensch (1929) and has since been widely accepted and become the basis of the „new systematics”.

The *Homo sapiens* is also a polytypical species and can be subdivided into several geographical races (sub-species). The investigation of these geographical variations is a fundamental task of anthropology not only from the point of view of its horizontal aspect (taxonomy) but also for its vertical aspect (phyletic evolution).

Anthropotaxonomy, unlike zootaxonomy, raises specific problems. Owing to the evolution of human culture Man has become a social being, and when assessing the development (evolution) of the human species not only the biological but also social condition must be taken into account. Hence in anthropotaxonomy we cannot rest content with the concept of intraspecific unit, the geographical race. The widely differentiated human forms are the results of a biological and social evolution in different directions, at a different pace in the various areas. To study the manifold human forms within a taxonomic hierarchy corresponding to reality, the application of the following categories seems to be most appropriate: great race (sub-species), race (microsubspecies), subrace and local form. Whenever the place of some unit cannot be determined in the taxonomic hierarchy, it is best to call it a *type*. Sometimes — for the sake of euphemism and simplicity — the term „type” is used as a synonym for lower categories. In certain cases it is inevitable to use the „ungraded” term *group*.

The taxonomy of the forms of the polytypic *Homo sapiens* is given in great outlines in Table 1. This has been compiled with due regard to the principle of evolution as well as to the achievements of prehistoric and cranio-taxonomy. For the Europoid and Mongoloid categories the author relies on his own researches, for the other large taxonomic categories he resorts to the literature with such items of major importance as Ripley (1899), Deniker (1900), Giuffrida—Ruggeri (1913), Haddon (1924), Montandon (1933), v. Eickstedt (1934), Coon (1939), Jarcho—Roginskij (1941), Hooton (1946), Debec (1948), Coon—Garn—Birdsell (1950), the collection of essays „Proišhoždenija čeloveka” (1951), Roginskij—Levin (1955), the 3rd edition of Biasutti's book (1959) and the discussion of Bunak and Debec published in 1956, resp. 1958 in the „Sovetskaja Etnografija” in the form of two papers by each of these authors.

In our taxonomy we distinguish four *great races* and the complex of the „amerindids”, a heterogeneous concept group, not equivalent to the great race. The main principle underlying systematization is that taxonomy should reflect reality, i. e. should be a „natural” one, which Michalski refers to as taxonomic realism. There can only be one natural taxonomy but the way to that one is paved by the more or less successful attempts of the individual investigators.

Every systematization has two extremes, described in the English literature as „lumper” and „splitter”. In the systematic arrangement of the Table the author endeavoured to find the middle course, although his taxonomy has rather the character of the „splitter”. Nevertheless, the races distinguished there can be contracted to one's liking by the aid of the „groups” included in the system. In this tabulation the characterization of the individual races and sub-races had to be omitted. The major Europoid races figure in Table 2 (where their diagnostically important features are emphasised).

In spite of the fact that this taxonomy is based on phylogenetic considerations, the author does not insist of the evolution of the species of the *Homo sapiens*. The problem of phylogenesis was earlier discussed mainly by morphologists, palaeontologists and taxonomists. Today the propitious union of palaeontology and genetics has engendered the „modern synthetic” theory of evolution, i. e. the pertaining discipline. In the intricate complex of problems of the origin of Man, the last word belongs to human palaeontology and human genetics. The author is of the opinion that the new taxonomy of the Hominids, to be evolved in the future, analysing the geographical races not only in space and time but with due regard to the interrelation of man and his environment, of the facts of social evolution, will also have a say in the question of hominid evolution.

